

“Čuvari bleiburške uspomene” na meti slovenskih udbaša

Slovenski disident iz vremena kolapsa jugoslavenkog komunističkog režima, političar te do sada autor čak dvadeset i pet knjiga – Igor Omerza – povodom osamdesete obljetnice bleiburške tragedije i križnog puta hrvatskoga naroda objavio je i dvadeset i šestu knjigu naslova Slovenska Udba i Počasni bleiburški vod. Hrvatskoj zainteresiranoj javnosti i istraživačima dobro je poznata njegova na hrvatski jezik prevedena knjiga naslova HRB, Fenix i UDBA: slučaj Stjepana Crnogorca, u kojoj je rasvijetlio otmicu i ubojstvo hrvatskog političkog emigranta Stjepana Crnogorca 1972. godine, što je pak izvela slovenska Služba državne sigurnosti (SDS). Potonji dio ogromne represivne mašinerije jugoslavenkoga komunističkog režima odigrao je ključnu ulogu u nastojanju komunističke Jugoslavije da zatre ili barem u što većoj mjeri ograniči djelovanje hrvatske emigrantske organizacije Počasni bleiburški vod (PBV). Potonja praksa naoko može djelovati neuobičajeno, ako se znade da su jugoslavenki komunisti i nakon osvajanja vlasti težili produbiti „klasni“ sukob unutar nacija koje su se našle u Jugoslaviji, a čiji je vrhunac ostvaren u masovnim pokoljima na završetku Drugog svjetskog rata i u poraću. To je onda u narednim godinama i desetljećima načelno podrazumijevalo da pojedina republička obavještajna služba (ranije Uprava državne bezbjednosti ili UDB-a, a od sredine 1960-ih godina Služba državne sigurnosti ili Služba državne bezbednosti – SDB) u inozemstvu nadzire, a u nekim slučajevima i likvidira „svoje“ političke emigrante, odnosno iz vlastite republike. No, od navedenog su postojala i odstupanja, a kada je riječ o hrvatskoj političkoj emigraciji ono koje je vjerojatno najznačajnije opisano je i analizirano upravo u ovo knjizi. Naime, zbog niza razloga, poput činjenice da se bleiburško polje nalazilo vrlo blizu tadašnje austrijsko-jugoslavenke, a zapravo slovenske republičke granice te boljih mogućnosti djelovanja slovenskog SDS-a među lokalnim stanovništvom i prema austrijskim institucijama u odnosu na hrvatski SDS i bosanskohercegovački SDB (iz tih su jugoslavenkih republika potjecali su članovi PBV-a) rezultirala je time da je slovenski SDS bio nositelj različitih akcija komunističkog Beograda protiv PBV-a.

Poglavlja su većim dijelom ustrojena na kronološkom temelju, od čega ima odstupanja u poglavljima koja opisuju razdoblje sredine 1970-ih godina. Autor je tako postupio želeći što kvalitetnije i sveobuhvatnije opisati i analizirati ubojstvo jednog od vodećih članova PBV-a – Nikole Martinovića – 1975. godine, tri mjeseca uoči obilježavanja tridesete obljetnice Bleiburške tragedije. Knjiga je najvećim dijelom napisana na temelju ranije ne-

objavljenih arhivskih izvora, koje je autor parafrizirao u manjoj, a citirao u većoj mjeri. Potonja karakteristika može otežati razumijevanje teksta prosječnom te u temu relativnom neupućenom čitatelju, no s druge strane otvara mogućnost uvida u originalni tekst brojnih dokumenata ne samo slovenske republičke, nego i drugih jugoslavenskih obavještajnih i diplomatskih službi. Stoga će knjiga zasigurno naići na interes brojnih povjesničara i istraživača koji se bave proučavanjem represivnog sustava komunističke Jugoslavije, budući da će se pred njima naći ukoričeni brojni izvanci iz spomenutih arhivskih izvora, koji mogu biti korisni za niz različitih istraživanja. Odlika koja će pak biti privlačna prosječnom čitatelju svakako je autorov način izražavanja koji je karakterističan za publicističke i esejističke tekstove, a prisutan je u davanju pojedinih ocjena i zaključaka te opisivanju osoba, pogotovo doušnika jugoslavenskih obavještajnih i diplomatskih službi. Pored svega rečenog, knjiga ima elemente stručnog te znanstvenog teksta, budući da autor na nizu mjesta koristi metode povijesne znanosti, poput indukcije, komparacije i analize sadržaja, a cijela knjiga zapravo predstavlja studiju slučaja. U potonjem kontekstu nužno je dodati da je tekst opremljen znanstvenim aparatom, pri čemu je autor uložio velik trud u precizno pozivanje na izvore te literaturu, što pak značajno pridonosi vjerodostojnosti knjige, budući da čitatelju daje mogućnost provjere dokumenata koji se citiraju ili parafriziraju.

U Autorskom prologu ponajprije se opisuje izvore na temelju kojih je nastala knjiga, a riječ je najvećim dijelom o dokumentima iz Operativne obrade Bleiburški vod koju je vodio slovenski SDS. Autor je u sumarnoj analizi navedene građe bio studiozan, navodeći niz kvantificirajućih elemenata, poput broja arhivskih kutija, broja stranica, broja dokumenata, podataka o drugim materijalima (fotografije, filmovi) i slično. Uz to, istaknuo je i prepreke s kojima se susreo u istraživanju, poput pitanja nedostupnosti dijela dokumenata jugoslavenskih obavještajnih i diplomatskih službi koji se čuvaju u arhivima država koje su nekada bile dio komunističke Jugoslavije, kao i činjenice da su brojni dokumenti uništeni ili ukradeni te se nalaze po privatnim arhivima. U ovome dijelu knjige taksativno su nabrojane i druge obrade, akcije i operativna istraživanja čiji je predmet interesa predstavljalo djelovanje PBV-a, što je korisna informacija za daljnja istraživanja ove teme. U tu kategoriju informacija valja svrstati i razne stupnjeve doušnika jugoslavenskih obavještajnih i diplomatskih službi koji su korišteni za nadziranje, kontroliranje, ali i „ofanzivne akcije“ protiv PBV-a. Dok se u ovom dijelu autor samo kratko osvrnuo na tu problematiku, na kraju knjige donio je popis svih doušnika, bilo samo njihova kodna imena, bilo i stvarna imena i prezimena.

Prvog poglavlje organski je povezano s Autorskim prologom, budući da pred čitatelja iznosi problem datiranja početka Operativne obrade Bleiburški vod. Naime, u konzultiranim dokumentima pojavljuju se različite godine – 1962. i 1964. S druge strane, indikativno je za istaknuti da je Operativna obrada Bleiburški vod prekinuta tek 19. prosinca 1990. godine, više od pola godine nakon prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj i Sloveniji. U drugom poglavlju autor donosi saznanja jugoslavenskih obavještajnih službi o komemoracijama za žrtve bleiburške tragedije 1964. i 1965. godine. Ovo je poglavlje, osim što donosi prve informacije o spomenutim manifestacijama koje se nalaze u dokumentaciji Operativne obrade Bleiburški vod, važno i zbog toga što precizno pokazuje neke od najvažnijih doušnika jugoslavenskih obavještajnih službi koji su izvještavali o djelovanju PBV-a, a neki čak i bili njegovi članovi. Pri time valja kazati da su identiteti neki od njih bili i ranije poznati, iz istraživanja Bože Vukušića.

Vrlo brzo nakon uvođenja Operativne obrade Bleiburški vod, već 1966. godine, slovenski SDS poduzeo je oružanu akciju protiv PBV-a kao organizatora bleiburških komemo-

racija, ali i hrvatskih hodočasnika, postavivši eksplozivnu napravu u gostionicu u kojoj su se trebali okupiti sudionici manifestacije. Međutim, zbog kašnjenja u programu komemoracije, sudionici se nisu našli u gostionici u predviđeno vrijeme, tako da eksplozija nije rezultirala ljudskim žrtvama. Na ovome mjestu neophodno je utvrditi da se radilo o činu državnog terorizma, odnosno, da su vlasti komunističke Jugoslavije ubijanjem i ranjavanjem članova organizacije koja je organizirala komemoracije za žrtve bleiburške tragedije te hodočasnika željele zaustaviti daljnje obilježavanje najvećeg zločina kojega su počinili jugoslavenski komunisti. Autor je u knjizi donio tri dokumenta koji opisuju spomenuti događaj. Jedan od njih, uz dužnosnika slovenskoga SDS-a, sukreirala su čak sedmorica doušnika. Također, nudi i identitet osobe koja je postavila eksploziv, za sada samo pod kodnim imenom – suradnik „Beno“. Treba reći i to da su austrijske vlasti lako mogle posumnjati na to da je za eksploziju odgovorna komunistička Jugoslavija, budući da je prethodno jugoslavenska strana, a to će se nastaviti sve do propasti komunističke Jugoslavije, vršila raznorazne pritiske na službeni Beč da zabrani daljnje održavanje komemoracija. Svi navedeni elementi – spremnost Beograda da pogorša odnose s Bečom, ulaganje znatnih resursa u organiziranje spomenute akcije koji se mogu registrirati u spomenutim trima izvješćima te pokušaj ubojstva većeg broja osoba koje ni na koji način izravno nisu ugrožavale ni živote jugoslavenskih građana ni imovinu – ilustrira koliko je komunistička Jugoslavija bila predana onemogućavanju komemoriranja žrtava bleiburške tragedije na mjestu gdje je ona započela. Da bi se objasnio značaj komemoracija na groblju u Unterloibachu i bleiburškom polju, potrebno je navesti ono što je djelomično vidljivo iz dokumenata slovenskog SDS-a koje je predstavio autor, a to je da su u komemoracijama sudjelovali i hrvatski politički emigranti iz drugih zapadnoeuropskih država te prekomorskih zemalja. Dakle, bila je riječ o manifestaciji koja je iz godine u godinu povezivala hrvatske političke emigrante iz raznih dijelova svijeta.

Autor je zatim poklonio pozornost izvješćima o komemoracijama iz svibnja i studenoga 1971. godine. Ona su među ostalim pokazatelj neumorne posvećenosti slovenskog SDS-a da dobije što detaljniju sliku komemoracija i što više informacija o njenim sudionicima, budući da su ovom prilikom za te potrebe bili angažirani novi doušnici. U petom poglavlju napravljen je odmak od tema vezanih uz komemoracije, budući da su analizirana nastojanja jugoslavenskih obavještajnih službi da otkriju eventualnu povezanost PBV-a i Hrvatskog revolucionarnog bratstva (HRB), a u kontekstu akcije koju je potonja hrvatska emigrantska organizacija izvela sredinom 1972. godine. Naime, skupina od devetnaest pripadnika HRB-a upala je na područje središnje Bosne, pružajući višestruko nadmoćnijim jugoslavenskim snagama otpor kroz mjesec dana. Taj slučaj predstavljao je najteži oblik narušavanja sigurnosne situacije u Jugoslaviji od poraća i uništenja gerilskog otpora hrvatskih križara, pa je jugoslavenski represivni sustav u zemlji i inozemstvu poduzeo niz akcija s ciljem rasvjetljavanja pozadine toga događaja. Autor je zaključio, a na temelju prezentiranih izvješća, da vodstvo PBV-a nije imalo saznanja o HRB-ovoj akciji, ali je istom prilikom najavio da će u ostatku knjige prikazati kontakte na relaciji PBV-HRB. Iz ovoga poglavlja važno je izdvojiti informaciju koja je bitna za cijelu knjigu, a to je da je slovenski SDS imao doušnike i u redovima austrijske policije, što je znatno povećavalo mogućnosti za nadziranje i kontroliranje PBV-a.

Šesto poglavlje iz jugoslavenskog kuta prikazuje jednu od prekretnica u povijesti komemoriranja žrtava bleiburške tragedije. Naime, 1974. godine s vojničkog dijela groblja u Unterloibachu, gdje su bili pokopani i vojnici oružanih snaga NDH, ekshumirani su posmrtni ostatci svih koji su ondje pokopani te prebačeni na vojno groblje u St. Veit, uda-

ljen pedesetak kilometara. Tom prilikom uklonjeno je i šest križeva s vojničkim kacigama koji su se nalazili pored grobova. Ovom prilikom valja pojasniti da su se do 1964. godine komemoracije održavale na groblju u Unterloibachu, a te je godine komemoracija po prvi puta održana i na Bleiburškom polju na Majčin dan. Nadalje, prema knjizi Bože Vukušića Čuvari bleiburške uspomene: počasni bleiburški vod: 1952. - 2017., austrijske su lokalne vlasti odbijale dati dozvolu za postavljanje obilježja vojnicima NDH i hrvatskim civilima na groblju u Unterloibachu. Razlog tomu, među ostalim, bila je i činjenica da je niz dužnosnika iz raznih austrijskih institucija surađivao s komunističkom Jugoslavijom i njenim obavještajnim službama. Primjerice, Vukušić navodi da je gradonačelnik Bleiburga Siegfried Kristan često putovao u Jugoslaviju, sastajući se s pripadnicima jugoslavenskih obavještajnih službi radi prenošenja informacija o djelovanju PBV-a i primanja instrukcija za djelovanje protiv PBV-a. Međutim, austrijske su lokalne vlasti o svojem trošku ipak uredile vojnički dio groblja u Unterloibachu 1965. godine, uključujući grob za vojnike NDH. Očekivano, PBV nije bio zadovoljan raspletom situacije 1974. godine. Hrvatski su politički emigranti, zaključuje Vukušić, smatrali da posrijedi tajni dogovor komunističke Jugoslavije i Austrije, kojoj je tada na čelu bio Bruno Kreisky iz redova socijaldemokrata. PBV-a je stoga pokrenuo niz prosvjednih akcija, pa je dio posmrtnih ostataka vojnika NDH vraćen na groblje u Unterloibachu, njih trojice. No, grob nije imao nikakva obilježja, pa se počelo raditi na tome da se podigne spomenik kraj njega. Očekivano, komunistički Beograd nastojao je najprije spriječiti povratak posmrtnih ostataka vojnika NDH na groblje u Unterloibachu, a onda i izgradnju spomenika. Ipak, dobivene su potrebne dozvole, pa je izgrađen spomenik, koji je svečano otkriven prilikom komemoracije 1977. godine. Tome je događaju prisustvovalo nekoliko stotina Hrvata iz raznih dijelova svijeta, a mnogi koji su željeli doći nisu mogli, budući da su im austrijske vlasti zabranile ulaz u Austriju.

Niz gore spomenutih događaja zabilježen je u izvješćima jugoslavenskih obavještajnih službi koje je donio autor. U ovome poglavlju naveo je da je među njima pronašao i ono koje je kreirala sigurnosna služba Jugoslavenske narodne armije, poznatija pod kraticom KOS (Kontraobavještajna služba), onda ističući da su PBV nadgledale tri republike obavještajne službe (slovenska, hrvatska i bosanskohercegovačka), zatim onda savezna s centrom u Beogradu, potom obavještajna služba ministarstva vanjskih poslova (Saveznog sekretarijata za inostrane poslove), koja se zvala Služba za istraživanje i dokumentaciju (SID) te vojna obavještajna služba. I ova koncentracija jugoslavenskih obavještajno-represivnih službi na PBV također mnogo govori o nastojanju jugoslavenskih komunističkih vlasti da onemogući komemoracije na groblju u Unterloibachu i bleiburškom polju.

Sa sedmim poglavljem autor je započeo analizu ranije spomenutoga ubojstva Nikole Martinovića, koji je bio jedan od brojnih pripadnika oružanih snaga NDH koji su izbjegli zarobljavanje, izručenje jugoslavenskim komunistima i masovne pokolje, a ujedno i jedan od samo nekolicine osoba koje su utemeljile PBV i sudjelovale u prvoj komemoraciji za žrtve bleiburške tragedije 1951. godine. Autor knjige za Martinovića ustvrđuje da se bio „najprogonjeniji“ pripadnik PBV-a, s čime se, uzimajući u obzir da su ga jugoslavenske obavještajne službe usmratile, načelno valja složiti. O razlozima za njegovu likvidaciju još će biti riječi, no ovom prilikom još svakako valja navesti da je Martinović bio simbol, utjelovljenje brige za očuvanje spomena na žrtve bleiburške tragedije. Uspjevši kao politički izbjeglica upornim i marljivim radom otvoriti vlastitu cvjećarnu, svakog je tjedna „obilazio hrvatske grobove u Donjoj Austriji i brinuo da se na njima nađe buket svježeg cvijeća i upaljena svijeća“, kako piše autor knjige. Prema knjizi, intenzivniji nadzor jugoslavenskih obavještajnih službi nad Martinovićem datira u 1967. godine, a prvo izvješće koje autor

knjige donosi napisano je na temelju razgovora Martinovića i suradnika slovenskog SDS-a „Jerana“, koji je bio dužnosnik austrijske vojne obavještajne službe.

U nastavku ovoga poglavlja, autor je donio izvatke iz brojnih dokumenata u kojima se spominje Martinović, ilustrirajući interes jugoslavenskih obavještajnih službi za njega. Prezentira se nadalje zaključak da su jugoslavenske obavještajne službe u razdoblju nakon upada skupine HRB-ovaca u Jugoslaviju sredinom 1972. godine bile posebno zainteresirane za sprečavanje sličnih pothvata hrvatskih političkih emigranata, a PBV su ocijenile kao organizaciju koja bi mogla biti prihvatna točka za nove antijugoslavenske borce i polazna točka za njihovo ubacivanje u Jugoslaviju. Autor tako iznosi tezu da je Martinović ubijen u opisanom kontekstu, budući da su jugoslavenske obavještajne službe posjedovale podatak da je Martinović ranije bio u kontaktu s Gezom Paštijem, jednim od osnivača HRB-a, koji je otet i ubijen u Jugoslaviji još 1965. godine. Autor knjige po ovom pitanju ipak iznosi zadržku u obliku tvrdnje da za spomenutu tezu ipak nije pronašao dokument koji ju potvrđuje. Uz ovu konstrukciju valja reći da se u prethodnim dijelovima knjige nalazi niz podataka do kojih su došle jugoslavenske obavještajne službe i koji nedvojbeno sugeriraju da Martinović nije aktivno podržavao antijugoslavenske oružane akcije. Analizirajući ukupan modus operandi koji se odnosio na „ofanzivne akcije“ jugoslavenskih obavještajnih službi prema hrvatskim političkim emigrantima, izgledno je da je Martinović ubijen „preventivno“, odnosno da eventualno ne bi mogao odigrati neku ulogu u organiziranju nasilnih antijugoslavenskih akcija, iako za takvu pretpostavku, mora se ponoviti, nisu postojali konkretni podatci. Promatrajući s druge strane cjelokupnu Martinovićevu aktivnost te zatim nastojanje komunističkog Beograda da na svaki način stane na kraj komemoracijama na groblju u Unterloibachu i na bleiburškom polju, autor ovoga pogovora smatra da je glavni razlog za ubojstvo Martinovića ipak bio pokušaj što snažnije opstrukcije komemoracije za žrtve bleiburške tragedije povodom tridesete obljetnice toga događaja.

Za detektiranje razloga za ubojstvo Martinovića važna je činjenica da su jugoslavenske obavještajne službe nekoliko godina imale u Martinovćevoj neposrednoj blizini svojega doušnika koji je imao pseudonim „Borje“ i koji je bio zaposlen u Martinovićevoj cvjećarni. Radilo se o Hrvatu Jozi Lukendi iz Bosne, koji je imao odlične preduvjete za infiltraciju, budući da mu je otac bio politički emigrant u Argentini, a sestra mu je ubijena u poraću pod optužbom da je pomagala križarske gerilce. Sredinom 1974. godine bosanskohercegovačka obavještajna služba predala je Lukendu „na korištenje“ slovenskoj, pa je autor u knjizi donio niz Lukendinih izvještaja o Martinoviću, od kojih ni jedan ne sadrži podatke koji bi sugerirali da je Martinović dio skupine koja planira izvođenje oružanih akcija. U osmom poglavlju autor knjige dao je pregled izvještaja jugoslavenskih obavještajnih službi koji govore o tijeku, a još više o odjecima ubojstva Martinovića među hrvatskim političkim emigrantima te Austriji općenito.

Tema devetog poglavlja knjige jest manifestacija koju je komunistička Jugoslavija ubojstvom Martinovića željela umanjiti – komemoracija za žrtve bleiburške tragedije 1975. godine. Austrijske su vlasti ograničile mogućnost za okupljanje većeg broja hrvatskih političkih emigranata povodom tridesete obljetnice bleiburške tragedije na način da su organi sigurnosti dobili naputak da komemoraciji ne smije prisustvovati nitko tko nema stalno prebivalište izvan Klagensfurta. Također, PBV-u je zabranjeno korištenje njegove zastave; smjela se održati samo misa te izvesti polaganje vijenaca. U kakvoj se atmosferi, posebno zbog tada nedavnog ubojstva Martinovića, održavala ova prisilno skromna komemoracija, prikladno ilustriraju riječi jednog od vodećih članova PBV-a Mirka Karačića jugoslavenskom doušniku da im se „loše“ [...] piše, neki padaju pod pucnjevima, a drugima prije-

ti austrijska policija“. Karačić je prenio i izjavu jednog austrijskog policajca slovenskoga podrijetla „da će svakog hrvatskog iseljenika koji se ne ‘smiri’ odvesti do jugoslavenske granice i ‘donirati’ Jugoslaviji, pa imao taj i tri austrijska državljanstva“. Isti policajac nakon održane komemoracije rekao je da je sudjelovao u „osiguravanju ovih gnjida, ali je bilo više nas nego njih“, što pak dodatno ilustrira stava dijela lokalne austrijske policije prema PBV-u i komemoriranju žrtava bleiburške tragedije te represivnim mjerama austrijskih vlasti koje su rezultirale situacijom da je na spomenutoj komemoraciji bilo više policajaca nego li hodočasnika.

Deset godina nakon prvog napada jugoslavenskih obavještajnih službi na PBV eksplozivom, umalo se dogodio i drugi. Da komunistička Jugoslavija neće odbaciti najradikalnije metode u djelovanju protiv PBV-a ni nakon ubojstva Martinovića dalo se naslutiti iz činjenice da su neki od vodećih članova PBV-a nastavili primati prijeteća pisma i anonimne telefonske pozive. U lokalu jednoga od njih – Mirka Karačića, u noći između 7. i 8. svibnja 1976. godine, a uoči komemoracije koja je zakazana za 9. svibnja, otkrivena je eksplozivna naprava, što je tema desetog poglavlja ove knjige. Prethodno spomenuto podizanje spomenika na groblju u Unterloibachu koji je svečano otkriven 1977. godine opisano je u jedanaestom poglavlju knjige, među ostalim i raznovrsni pritisci komunističke Jugoslavije na austrijske vlasti da PBV-u ne izdaju potrebnu dozvolu. U sljedećem, dvanaestom poglavlju, autor je kroz perspektivu jugoslavenskih obavještajnih službi, kao i u ranijim slučajevima u prvom redu one slovenske, dao pogled na stvaranje Hrvatskog kulturnog društva (HKD) Bleiburg 1982. godine, kao građanske udruge, legalno registrirane kod austrijskih vlasti. Radilo se o tome da je PBV zapravo djelovao poluilegalno, kako je objasnio još Vukušić u svojoj knjizi Čuvari bleiburške uspomene, budući da su ga austrijske vlasti odbijale službeno registrirati pod izgovorom da ima „militaristički prizvuk“. Kao i u slučaju PBV-a, novo društvo također je bilo infiltrirano jugoslavenskim doušnicima koji su opstruirali njegov rad. Dio ovoga poglavlja jesu i izvješća o prvoj značajnijoj akciji HKD-a Bleiburg – gradnji nadgrobnog spomenika u gradiću Eisenkappelu, gdje su jugoslavenske postrojbe ubile četrnaest zarobljenih vojnika oružanih snaga NDH.

U trinaestom poglavlju autor je predstavio jugoslavenska obavještajna izvješća o djelovanju HKD-a Bleiburg u 1984. godine, kao i ona o komemoraciji za žrtve iz bleiburške tragedije 1985. godine – na četrdesetu obljetnicu spomenutoga događaja. Unatoč austrijskim represivnim mjerama, na komemoraciji su sudjelovali hrvatski politički emigranti iz raznih dijelova svijeta, ali isto tako i niza, nerijetko suprotstavljenih emigrantskih organizacija i skupina. Tako su se na spomenutoj komemoraciji našli predstavnici Hrvatskog oslobodilačkog pokreta, čiji je dio bio i PBV, a koji se u svojem radu predstavljao kao sljednik ustaškog pokreta i NDH. Zatim, Hrvatskog narodnog vijeća (HNV), svojevrsnog koordinacijskog tijela koje je nastalo sredinom 1970-ih godina okupivši vrlo heterogenu skupinu organizacija, društava i skupina hrvatske političke emigracije u ideološko-političkom i generacijskom smislu. Na komemoraciji su bili prisutni i predstavnici Hrvatskog državotvornog pokreta, organizacije koja je nastala početkom 1980-ih godina odvajanjem jednog dijela vodstva i članstva iz HNV-a. Hrvatska seljačka stranka (HSS) na čelu sa svojim predsjednikom Jurjom Krnjevićem također je odala počast žrtvama bleiburške tragedije u zasebnoj komemoraciji (Krnjević nije mogao osobno sudjelovati, ali je poslao vijenac). Potonje je bilo od izrazitog značaja, budući da je HSS pod prethodnim čelnikom Vladkom Mačekom zagovarao stvaranje nove jugoslavenske zajednice nakon propasti komunističkog režima, dočim su i Maček i Krnjević imali negativno stajalište i o NDH i o političkim emigrantima s tim naslijeđem. Dakle, bleiburška tragedija tijekom 1980-ih godina bila je

vezivni faktor za hrvatsku političku emigraciju, a jedan od najvidljivijih iskaza potonjega bila je upravo komemoracija na groblju u Unterloibachu i bleiburškom polju 1985. godine. Opisana tendencija posebno je brinula jugoslavenske obavještajne službe, budući da im je jedan od glavnih ciljeva bilo izazivanje razdora i sukoba među hrvatskim političkim emigrantima, kako bi potonji svoje vrijeme i energiju trošili na međusobna nadmetanja, umjesto da zajednički djeluju protiv komunističke Jugoslavije. Potonje je vidljivo i iz ove knjige. Dodatna „sol na ranu“ predstavljala je činjenica što su na komemoraciji sudjelovali i predstavnici gradišćanskih Hrvata, hrvatske manjinske zajednice u Austriji, čiji su predvodnici, institucije i udruge održavali vezu i s komunističkom Jugoslavijom.

Komemoracija je bez obzira na snažne jugoslavenske pritiske ipak održana, a austrijska je strana isticala da će u slučaju pretvaranja spomenute u političku manifestaciju odmah zabraniti daljnje održavanje skupa. Međutim, komunistička Jugoslavija uspjela je ishoditi zabranu planirane konferencije za tisak u Beču, na kojoj su trebali nastupiti predstavnici najrelevantnijih organizacija i skupina hrvatskih političkih emigranata. Da se potonje dogodilo na inzistiranje jugoslavenske strane sugeriraju sljedeći retci: „Ako dođe i do konferencije za tisak u Beču, to će zapravo biti i eskalacija čitave stvari. [...] Smatramo da kod Austrijanaca preko ambasade u Beču treba inzistirati na tome da se onemoguću organiziranje konferencije za tisak.“ Procjene broja sudionika u izvješćima jugoslavenskih obavještajnih službi varirale su, uglavnom od 500 do 700 osoba. Bila je to ogromna razlika u odnosu na komemoracije od desetak godina ranije, kada se zbog snažnih restrikcija okupljalo samo nekoliko desetaka osoba. No, u ovome kontekstu treba spomenuti i podatak da oko 900 hrvatskih političkih emigranata te 1985. godine nije uspjelo dobiti ulazne vize za Austriju i prisustvovati komemoraciji.

U pretposljednem poglavlju knjige predstavljena je još jedna od prekretnica u obilježavanju bleiburške tragedije, a radilo se o podizanju spomenika žrtvama na bleiburškome polju 1987. godine, za što su austrijske vlasti dale načelnu dozvolu dvije godine ranije. Želeći opstruirati navedeni potez PBV-a, odnosno HKD-a Bleiburg, jugoslavenske obavještajne službe povele su akciju kodnog imena „Vrtlar“. Njen je prvenstveni cilj bio kroz širenje dezinformacija o pojedinim vodećim članovima PBV-a izazvati nepovjerenje među potonjima. Kao i u nizu ranijih slučajeva slovenski SDS imao je glavu ulogu u provođenju akcije. PBV se nastojalo raskoliti širenjem laži da su neki njegovi vodeći članovi pronevjerili novac za izgradnju spomenika, ali i one da je Karačić odgovoran za ubojstvo Martinovića. Autor knjige detaljno je rekonstruirao opsežne dogovore i prepisku vezane za provođenje akcije te uključivanje i aktiviranje niza doušnika u nju. Primjerice, uloženi su velik trud da se tekst s navedenim dezinformacijama napiše na hrvatskom jeziku i u stilu karakterističnom za hrvatske političke emigrante, kao i da se dostavi redakcijama niza hrvatskih emigrantskih časopisa i novina te općenito proširi među političkim emigrantima. Predstavljeni dokumenti te autorovi zaključci o njima još su jedan u nizu brojnih dokaza u prilog tvrdnji da je jugoslavenski obavještajni sustav, pogotovo slovenski SDS, ulagao znatnu količinu resursa i vremena u pokušaju onemogućavanja upečatljivih i važnih PBV-ovih nastojanja. No, akcija je nakon slanja teksta prekinuta, zato što na njega nije bilo reakcija. Hrvatski politički emigranti imali su već desettljeća iskustva djelovanja jugoslavenskih obavještajnih i diplomatskih službi protiv sebe, pa su unatoč velikom trudu jugoslavenske strane očito prozreli ovu podvalu.

Posljednje poglavlje knjige kroz dokumente jugoslavenskih obavještajnih službi opisuje rad PBV-a u posljednjih nekoliko godina života komunističke Jugoslavije. Iz njega kao jednu od indikativnih informacija valja spomenuti da su jugoslavenske obavještajne službe

u tolikoj mjeri bile usmjerene ka infiltriranju PBV-a svojim doušnicima da bi ga nadzirale i onemogućavale u djelovanju, pa se događalo da se takvi doušnici susreću i razgovaraju PBV-u i komemoracijama, vjerojatno ne znajući da oba sugovornika takve razgovore vode po zadatku svojih nadležnika. Što se tiče pak opstrukcija, u jednom od dokumenata navodi se da je doušnik primio novac iz Australije za potrebe PBV-a, prokockao ga, a potom tvrdio da je bio napadnut te da su mu ga oduzeli napadači. I u ovome razdoblju nastavljen je suradnja austrijskih i jugoslavenskih sigurnosnih službi, pa je tako austrijska strana jugoslavenskoj u ljeto 1989. godine dostavila „popis iseljenika koji su prisustvovali komemoraciji na Bleiburgu 14. svibnja 1989.”

Uzimajući u obzir da se jugoslavenske komunističke vlasti nisu libile ničega, pa ni ubojstava u djelovanju protiv PBV-a, zatim da su u raznim austrijskim institucijama i službama imale doušnike te da je niz austrijskih dužnosnika i političara iz raznih razloga ograničavao i onemogućavao djelovanje PBV-a, činjenica da je PBV uz podršku Hrvata iz raznih dijelova svijeta uspio očuvati tradiciju komemoriranja žrtava bleiburške tragedije te im podignuti dva spomenika izgleda nevjerojatno. Potonje je bilo moguće samo uz ogromna odricanja, spremnost na žrtvu te prezir prema smrti. To se ogleda i u izjavi jednog od vodećih članova PBV-a Omera Vrabeca, koji je pristao da se kupljeno zemljište na Bleiburškom polju registrira na njega, bez obzira na opasnost za njegovu obitelj i njega rekavši: „Ako treba umrijet’ – umrijet ću!”

Od krvave propasti komunističke Jugoslavije, kakvo je bilo i njeno rođenje, proteklo je skoro tri i pol desetljeća. No, mogućnost za komemoriranje žrtava bleiburške tragedije i križnog puta hrvatskoga naroda na mjestu ishodišta tih događaja danas je ponovno u značajnoj mjeri onemogućeno. Žrtvama iznova prijeti scenarij iz razdoblja 1945. – 1990.: da budu kolektivno proglašene zločincima koji su dobili zasluženu kaznu i/ili da budu osuđene na zaborav. Zadržavanje trenutne situacije predstavljalo bi civilizacijsko unazađenje za Republiku Hrvatsku, Republiku Austriju te Europsku uniju kao cjelinu, budući da bi bilo u suprotnosti s europskim rezolucijama o osudi totalitarnih sustava.